

Dârülmâârif
Mektebi'nin
(bugün
İstanbul
Kız Lisesi)
günümüzdeki
durumu
ve inşa
kitâbesi -
Cağaloğlu /
İstanbul

bulunan 546 cilt kitabı buraya vakfetmiştir (VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfîyeleri*, nr. 32, s. 377). Mektebin üst katında bir de padişaha mahsus hünkâr dairesi yer almaktaydı.

Dârülmâârif'te okutulacak dersler, hoca ve yardımcılarıyla diğer hizmetlilerin görev ve maaşları vakfîyesinde ayrıntıları ile belirtilmiştir (a.g.e., nr. 32, s. 376-391). Ayrıca programları düzenlemek ve bunlara ait sade bir dille yazılmış ders kitaplarını hazırlamak üzere Encümen-i Dâniş bünyesinde bir bölüm kurulmuştur. Encümen-i Dâniş'in açılışı da Sultan Abdülmecid'in katıldığı bir törenle ve binada yapılmış (18 Temmuz 1851), çalışmaları da burada devam etmiştir (Cevdet, IV, 57). Dârülmâârif'in ilk Osmanlı dârülfünununa talebe yetiştirmesi de düşünüldüğünden seviyesi yükseltilerek buraya Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye ile rüşdiye mezunları imtihanla alınmaya başlanmıştır. Ancak bazı muhalif kimselerin Vâlide Sultan'a yanlış bilgiler vermesi üzerine onun emriyle mektebin mevcudu arttırılınca eğitimin kalitesi düşmüş ve bir ara "sıbyan mektebi derekesine dahi indirilmiştir" (Cevdet, IV, 39; Fatma Âliye, s. 52). 1873 yılında kurulan ilk mülkî idâdî sınıfları Dârülmâârif içinde açılmış ve böylece mektep fiilen idâdî statüsüne geçmiştir. II. Abdülhamid devrinde mektebin bir kısmı önce Mekteb-i Mülkiyye'nin, daha sonra 1 Eylül 1900'de Dârülfünun-ı Şâhâne'nin bazı sınıflarına ayrılmış (Bilsel, s. 23) ve bina II. Meşrutiyet'in ilânına kadar bütün bu öğretim müesseselerini içinde barındırmıştır.

İlk ve orta öğretim seviyesindeki son devir Osmanlı öğretim kurumlarında mey-

dana gelen gelişmeleri, bu mektebin zaman içinde geçirdiği değişiklikleri takip ederek anlamak mümkündür. Dârülmâârif açıldıktan sonra başlangıçta öğrenim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin de altı yıla çıkarılmış olduğu, Dârülmâârif'e ait 1858 yılında basılmış ve ülkemizde aylara göre tertip edilmiş ilk müfredat programındaki bir kayıttan anlaşılacaktır. Ancak 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'yle ilk ve orta öğretim kurumlarında yapılan bazı düzenlemeler neticesinde dört yıllık rüşdiyelerden sonra öğrenim süresi üç yıl olan idâdîlerin açılması düşünülmüş, bir süre düşünce planında kalan bu sistem 1873'ten itibaren uygulamaya konulunca ilk mülkî idâdî 19 Aralık 1874'te Dârülmâârif binasında açılmıştır. Bu şekilde Dârülmâârif binasında giderek ilk, orta ve lise seviyesindeki öğretim kurumları bir araya toplanmıştır.

1909'da Mekteb-i Mülkiyye ve dârülfünun Zeyneb Hanım Konağı'na geçince Numûne-i Terakkî İdâdîsi İstanbul Lisesi adıyla buraya yerleştirilmiş, I. Dünya Savaşı başlarında bu lise Galata'daki Saint Benoît Fransız Lisesi binasına taşınınca mektep bu defa İnâs İdâdîsi adı altında öğretim faaliyetine devam etmiş ve bir ara da İnâs Sultânîsi'ne çevrilmiştir. 1914'te adı İstanbul Selçuk Sultânîsi olduktan sonra ilk kız orta öğretim müessesesi olan bu liseye Bezmiâlem Sultânîsi adı verilmiştir. Cumhuriyet'in ilânına kadar mektep bu adla faaliyetine devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında bir ara (1915) hastahane olarak da kullanılan mektep, 1924'te İstanbul Kız Lisesi adı altında Süleymaniye'de ilga edilen Meşihat Dairesi binasına taşınınca

Dârülmâârif binasına tekrar İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ile Yüksek Öğretmen Okulu talebeleri yerleştirilmiş, nihayet 1933'te buraya yeniden İstanbul Kız Lisesi taşınmıştır. 1983 yılına kadar bu adla öğrenime devam eden lise, bu tarihten itibaren Anadolu lisesi statüsü kazanarak Cağaloğlu Anadolu Lisesi adıyla karma eğitime geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfîyeleri*, nr. 32, s. 376-391; VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfîleri Fodla Defteri*, nr. 44, s. 47-52; BA, İrade-Dahiliye, nr. 12.376, 12.383, 40.403, 48.989; BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6077, 22.283, 23.131, 26.175; BA, Yıldız-Esas, Ks. 18, Evr. 553/419, Zrf. 93, Kar. 37; Cevdet, *Tezâkir*, Ankara 1986, IV, 39, 52, 56, 57; Ziver Paşa, *Âsâr-ı Ziver: Divan ve Münşeât*, Bursa 1313, s. 184; Lutfî, *Târih*, IX, 26, 51; Fatma Âliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 50-52; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul 1338, s. 40-44; Nâfi Atuf (Kansu), *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1930, I, 88-93, 100, 115; S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 446-448; Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul 1943, s. 23; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 446-453, 495, 498-500, 545-546, 550; III, 1257, 1263; *Takvîm-i Vekâyi'*, XXIII/427, İstanbul 1266; Fazıl İ. Ayançoğlu, "Vakıf Yapan Türk Kadınları", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XXIX/1-2, İstanbul 1963, s. 317 vd.; Öz Dokuman, "İstanbul Kız Lisesi (Bezmiâlem Rüşdiye Mektebi)", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 2, İstanbul 1969, s. 38-43; Pakalın, I, 399-400; TA, VI, 306-307; XII, 323; R. Ekrem Koçu, "Dârülmâârif", *İst.A*, VIII, 249 vd.

M. HÜDAİ ŞENTÜRK

DÂRÜLMUALLİMÂT

(دارالمعلمات)

Osmanlı Devleti'nde
1870- 1924 yılları arasında
faaliyet gösteren

kız öğretmen okullarına verilen ad.

Kız öğretmen okulları, Tanzimat devrinde kızlara ait mekteplerin faaliyete geçmesi üzerine bunlara bayan öğretmen yetiştirmek için açılmıştır. Önce İstanbul Dârülmualimâtı veya Dârülmualimât-ı Âliye adlarıyla İstanbul'da, ardından II. Meşrutiyet döneminde taşradaki bazı vilâyetlerde açılan bu okulların kuruluş gayesi, Osmanlı maarifini düzene koymayı hedefleyen 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nin 68. maddesinde kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Nizamnâmeye göre, sıbyan ve rüşdiye şubelerinden meydana gelen dârülmualimâtın sıbyan şubesinin öğretim süresi iki, rüşdiye şubesi-

DÂRÜLMUALLİMÂT

ninki üç yıl olacaktı, öğrenci sayısı ise elli olarak belirlenmişti. Bu öğrenciler mecburi hizmet karşılığında ayda 30-50 kuruş arasında harçlık alacaklardı.

1869 yılı sonunda okulun açılış hazırlıklarına başlayan Maarif Nezâreti bina olarak Sultanahmet'te ahşap bir konağı kiraladı. 8 Şubat 1870'te okula imtihanla öğrenci alındı ve müdürlüğe Emin Efendi tayin edildi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 43.609). Dârümuallimât 26 Nisan 1870 tarihinde, Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın İslâm'da kadınların öğretimine önem verildiğine ve şer'î tesettürün buna asla engel olmadığına işaret eden konuşmasıyla açıldı (*Türkiye Maarif Tarihi*, II, 671-672). Nizamnâmeye göre okulun sıbyan şubesinde mebdâf-i ulûm-i dîniyye, kavâid-i lisân-ı Osmânî ve kitâbet, usûl-i ta'lim, her cemaatin kendi dili, risâle-i ahlâk, hesap ve defter tutma, târîh-i Osmânî ve coğrafya, ma'lûmât-ı nâfia, mûsiki, dikiş ve nakış dersleri; rüşdiye şubesinde ise bu derslerle birlikte inşâ, Arapça ve Farsça, tedbîr-i menzil, mebdâf-i ulûm-i ri'yâziyye ve tabîyye ve terzilik dersleri okutulacaktı.

İlk mezunlarını 1873 yılında veren İstanbul Dârümuallimâtı, 93 Harbi ve bunun sonunda Balkanlar'dan gelen muhacir akını yüzünden iki yıl kadar kapatıldı. 1881-1882 öğretim yılında okulun müdürlüğüne Fatma Zehrâ Hanım tayin edilirse de ertesi yıl okulun yönetimi biri kadın, diğeri erkek iki müdüre verildi.

1892'de okulun öğrenci ihtiyacını karşılamak amacıyla rüşdiye seviyesinde bir "ihtiyat kısmı" açıldı (BA, İrade-Dahiliye, nr. 99.248). 1895'te Dârümuallimât ve ihtiyat kısmına ait bir tâlimat yayımlandı. 1900-1901 ders yılında İstanbul Dârümuallimâtı'nda toplam 350 öğrenci bulunuyordu.

İstanbul Dârümuallimâtı, II. Meşrutiyet döneminde bazı değişikliklere uğradı. 1910-1911 ders yılında Fatih Çarşamba'daki Leylî Kız Sanâyi Mektebi'nde ilk yatılı dârümuallimât açıldı. Bu okul bir yıl sonra Çapa'daki Derviş Paşa Konağı'na taşındı. 1913-1914 ders yılında öğretmen adaylarına uygulama imkânı sağlamak için bir tatbikat mektebi devreye sokuldu. 1914-1915 ders yılında yayımlanan programla İstanbul Dârümuallimâtı ibtidâî kısmı (tatbikat mektebi), ibtidâî dârümuallimâtı, ana muallim mektebi ve ana mektebi olmak üzere dört kısma ayrıldı.

1331 tarihli (1915) Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi'nde İstan-

bul Dârümuallimâtı, Dârümuallimât-ı Âliye adıyla ibtidâî, ihzârî ve âlî kısımlarına ayrıldı. İbtidâî kısmın öğretim süresi beş, ihzârî kısmın iki ve âlî kısmın üç yıl olarak belirlendi. İbtidâî kısmın mezunları ibtidâî dârümuallimâtlara öğretmen ve müfettiş; edebiyat, tabiiyyât ve ri'yâziyyât şubelerine ayrılan âlî kısmın mezunları ise orta ve yüksek öğretim okullarına öğretmen olacaklardı. Öğretim süresi bir yıl olan ana muallim mektebi ve bunun uygulama okulu olan ana mektebi de Dârümuallimât-ı Âliye'ye bağlıydı.

Bu nizamnâmeye göre ibtidâî kısmında okutulacak başlıca dersler şunlardı: Kur'an-ı Kerim ve ma'lûmât-ı dîniyye, siyer, fenn-i terbiyye, usûl-i tedris ve ilm-i ahvâl-i rûh, Türkçe, kiraat ve inşad, ezber, elsin-e-i ecnebiyye, tarih, coğrafya, kozmografya, ri'yâziyyât, ma'lûmât-ı tabîyye, ma'lûmât-ı zirâiyye ve tatbikati, usûl-i defter, ma'lûmât-ı iktisâdiyye ve idâre-i beytiyye, ma'lûmât-ı ahlâkiyye, medeniyye ve hukûkiyye, teşrih, fizyoloji-i beşerî ve hıfzıssıhha, yazı, resim, mûsiki ve ginâ, el işleri, terbiye-i bedeniyeye, tatbikât-ı dersiyye. İhzârî kısmında da şu dersler bulunuyordu: Kur'an-ı Kerim, Türkçe, kavâid, edebiyat, kitâbet ve imlâ, coğrafya, kozmografya, tarih, elsin-e-i ecnebiyye, hesap, hendese, cebir, ma'lûmât-ı tabîyye, resim, mûsiki ve ginâ, terbiye-i bedeniyeye, dikiş ve tamir, yemek pişirme, çamaşır yıkama ve ütû, idâre-i beytiyye. Âlî kısmında ise 1915'te bu okula bağlı olarak açılan İnâs Dârülfünunu'ndaki dersler okutuluyordu. Ana muallim mektebi programı ise şöyleydi: İlm-i ahvâl-i rûh, fenn-i terbiyye, Frobel usulünde tedrisat ve el işlerinin nazarî kısmı, hesap, hendese, ginâ ve piyano, târîh-i Osmânî, Türkçe, ulûm-i tabîyye, hıfzıssıhha, coğrafya-ı Osmânî, terbiye-i bedeniyeye, resim, tatbikat.

1915-1916 ders yılında Dârümuallimât-ı Âliye'de 499'u yatılı, 238'i gündüzlü olmak üzere 737 öğrenci bulunuyordu. Aynı yıl İnâs Dârülfünunu'ndaki öğrenci sayısı ise sadece dokuzdu. 1916'da öğretime başlayan ihzârî kısmı ilk mezunlarını 1919'da vermiş, fakat aynı yıl kapatılmıştır. Beş yılda 370 ana okulu öğretmeni yetiştiren ana muallim mektebi de bu tarihte kaldırılmıştır.

İşgal yıllarında faaliyetlerini güçlükle sürdüren İstanbul Dârümuallimâtı, 5 Kasım 1922 tarihli bir tebliğle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif

Vekâleti'ne bağlandı. Ocak 1923'te okulun kadrosu yeniden düzenlendi ve 1923-1924 ders yılında, kapatılan ihzârî kısmına denk bir orta dârümuallimât açıldı. Tabiiyyât, ri'yâziyyât, edebiyat ve tarih-coğrafya şubelerine ayrılan bu okulun öğretim süresi üç yıldır. 1924-1925 ders yılında orta dârümuallimât da kapatılmış ve okul İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır.

İstanbul dışındaki dârümuallimâtlar, II. Meşrutiyet döneminde bazı vilâyetlerdeki kız rüşdiyelerine birkaç sınıf ilâve edilmek suretiyle açıldı. Bu okullarda da 1331 (1915) tarihli Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi ile 1332 (1916) tarihli Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiyye Tâlimatnâmesi hükümleri uygulanıyordu. Taşrada açılan dârümuallimâtların bir kısmı I. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk sınırları dışında kalmış, bir kısmı da Kurtuluş Savaşı günlerinde kapanmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet döneminin ilk öğretim yılında (1923-1924) Türkiye'de İstanbul Dârümuallimâtı hariç sadece altı dârümuallimât bulunuyordu. Bunlar da İstanbul'daki okul gibi 1924-1925 ders yılından itibaren kız muallim mektebi adını almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 43.609, 99.248; BA, Meclis-i Tanzimât Defteri, nr. 2; *Düstur*, İkinci terip, İstanbul 1336, VII, 514-515; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye* (1299), s. 260; *Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye* (1319), def'a: 4, s. 129; *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)* (nşr. Reşat Özalp), Ankara 1982, s. 17/179; *Dârümuallimât Programı*, İstanbul 1330; *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*, İstanbul 1331; *Maarif Hakkında Lâyiha*, İstanbul 1339, s. 97-98; *Maarif Düsturu*, İstanbul 1928, 1/4, s. 326-353; *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârümuallimât 1870*, İstanbul 1933, s. 1-77; Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, İstanbul 1938, s. 564-567, 568-572, 579-584; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 668-685; Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi. Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948, s. 382-383, 392-393, 398-403; Yahya Ak-yüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, Ankara 1978, s. 84-85; a.mlf., *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 200, 274, 310-312; Halide Salih, "Maarif Nezâreti Dâire-i Âliyesine: Dârümuallimât", *Tanin*, nr. 56, İstanbul 12 Eylül 1324; "Konya'da İlmî Faaliyet", *TY*, IX/6 (1331), s. 2583; Sâti, "Meşrutiyet'ten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim*, II/19, İstanbul 1334, s. 654-665; Abdülkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Me-selesi", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 456-461; Sadık Albayrak, "Osmanlı İmparatorluğunda Kız Mekteplerinin Küşadı", *Diyanet Dergisi*, XI/4, Ankara 1972, s. 241-243.

